

3805.a.8.

M A R C I
M I N U C I I
F E L I C I S
O C T A V I U S .

M A R C I

M I N U C I I

F E L I C I S

O C T A V I U S

MARCI
MINUCII
FELICIS
OCTAVIUS.

EX RECENSIONE
JOHANNIS DAVISII.

GLASGUAE,
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROBERTUS ET ANDREAS FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI,
M.DCC.L.

MARCI

MINUCII

FELICIS

OCTAVIUS

EX RECEPTIONE
JOHANNIS DAVISII

GLASGOW
IN AERIEBUS ACADEMICIS

EX LIBRARIIS
ACADEMICIS
GLASGOW

M. MINUCII

FELICIS

OCTAVIUS.

COGITANTI mihi, et cum animo
meo Octavii boni et fidelissimi
contubernalis memoriam recensenti,
tanta dulcedo et affectio hominis in-
haesit, ut ipse quodammodo mihi vi-
derer in praeterita redire, non ea quae
jam transacta et decursa sunt recorda-
tione revocare. ita ejus contemplatio,
quantum subtracta est oculis, tantum
pectori meo, ac paene intimis sensibus
implicata est. nec immerito discedens
vir eximius et sanctus, immensum sui
desiderium nobis reliquit: utpote cum

A

et ipse tanto nostri semper amore flagrauerit, ut et in ludicris et seriis, pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle: crederes unam mentem in duobus fuisse diuisam. sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: et cum, discussa caligine, de tenebrarum profundo in lucem sapientiae et veritatis emergerem, non respuit comitem, sed, quod est gloriosius, praecucurrit. itaque cum per universam convictus nostri et familiaritatis aetatem mea cogitatio volveretur, in illo praecipue sermone ejus mentis meae resedit intentio, quo Caecilium superstitiosis vanitatibus etiam nunc inhaerentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit. nam negotii, et visendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, conjuge, li-

beris; et, quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, et adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelam ipso offensantis linguae fragmine dulciorem. quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto, quamque impatienti gaudio exultaverim: cum augeret maxime laetitiam meam amicissimi hominis inopinata praesentia. igitur post unum et alterum diem, cum jam et aviditatem desiderii frequens assiduitatis usus impleffet; et quae per absentiam mutuum de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus, placuit Ostiam petere amoenissimam civitatem, quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda et apposita curatio. sane et ad vindemiam feriae judiciariam curam relaxaverant.

4 M. MINUCII FELICIS

nam id temporis, post aestivam diem,
in temperiem semet autumnitas diri-
gebat. itaque cum diluculo ad mare in-
ambulando litore pergeremus, ut et
aura aspirans leniter membra vegeta-
ret, et cum eximia voluptate molli ves-
tigio cedens arena subsideret, Caecili-
us, simulacro Serapidis denotato, ut
vulgus superstitiosus solet, manum ori
admovens, osculum labiis pressit. tunc
Octavius ait: Non boni viri est, Marce
frater, hominem domi forisque lateri
tuo inhaerentem, sic in hac imperitiae
vulgaris caecitate deferere, ut tam lu-
culento die in lapides eum patiaris im-
pingere, effigiatos sane, et unctos, et
coronatos: cum scias huius erroris non
minorem ad te quam ad ipsum infami-
am redundare. cum hoc sermone ejus
medium spatium civitatis emensi, jam

liberum litus tenebamus. ibi arenas
extimas, velut sterneret ambulacro,
perfundens lenis unda tendebat. et ut
semper mare etiam positis flatibus in-
quietum est, etsi non canis spumosis-
que fluctibus exhibat ad terram, tamen
crispis, torosisque ibidem erroribus de-
lectati perquam sumus, cum in ipso ae-
quoris limine plantas tingeremus,
quod vicissim nunc adpulsum nostris
pedibus adluderet fluctus, nunc rela-
bens, ac vestigia retrahens in sese re-
sorberet. sensim itaque tranquilleque
progressi, oram curvi molliter litoris,
iter fabulis fallentibus legebamus. hae
fabulae erant Octavii differentis de na-
vigatione narratio. sed ubi eundi spa-
tium satis justum cum sermone con-
sumsimus, eandem emensi viam rursus
versis vestigiis terebamus. et cum ad id

loci ventum est, ubi subductae naviculae substratis roboribus, a terrena labe suspensae quiescebant, pueros videmus certatim gestientes, testarum in mare jaculationibus ludere. is lusus est testam teretem, jactatione fluctuum levigatam, legere de litore: eam testam plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum, atque humilem, quantum potest, super undas inrotare: ut illud jaculum vel dorsum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel, summis fluctibus tonsis, cmicaret, emergeret, dum assiduo saltu sublevatur. is se in pueris victorem ferebat, cujus testa et procurreret longius, et frequentius exsiliret. igitur cum omnes hac spectaculi voluptate caperemur, Caecilius nihil intendere, neque de contentione ridere, sed ta-

cens, anxius, segregatus, dolere nescio quid vultu fatebatur. cui ego: Quid hoc est rei? cur non agnosco, Caecili, alacritatem tuam illam? et illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? tum ille: Jamdudum me Octavii nostri acriter angit et remordet oratio, qua in te invehens, objurgavit negligentiae, ut me dissimulanter gravius argueret inscientiae. itaque progrediar ulterius: de toto et integro mihi cum Octavio res est. si placet ut ipsius sectae homo cum eo disputem, jam profecto intelliget facilius esse in contubernalibus disputare, quam conferere sapientium modo. in istis ad tutelam balnearum jactis, et in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut et requiescere de itinere possimus, et intentius disputare. et cum dicto ejus

affedimus, ita ut me ex tribus medium lateris ambitione protegerent: nec hoc obsequii fuit, aut ordinis, aut honoris, quippe cum amicitia pares semper aut accipiat, aut faciat: sed ut arbiter et utrique proximus aures darem, et disceptantes duos medius segregarem. tum sic Caecilius exorsus est: Quanquam tibi, Marce frater, de quo cum maxime quaerimus non sit ambiguum; utpote cum diligenter in utroque vivendi genere versatus repudiaris alterum, alterum comprobaris: in praesentiarum tamen ita tibi informandus est animus, ut libram teneas aequissimi judicis, nec in alteram partem propensus incumbas, ne, non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam ex tuis sensibus prolata videatur. proinde si mihi quasi novus aliquis, et quasi ignarus partis utrius-

que confidas, nullum negotium est patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa: magisque omnia verisimilia, quam vera. quo minus mirum est, nonnullos taedio investigandae penitus veritatis cuilibet opinioni temere succumbere, quam in explorando pertinaci diligentia perseverare. itaque indignandum omnibus, indolendumque est, audere quosdam, et hoc studiorum rudes, literarum profanos, expertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum, ac maiestate decernere, de qua tot omnibus seculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa philosophia deliberat, nec immerito; cum tantum absit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque quae supra nos coelo suspensa sublata sunt, neque quae infra

terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut scrutari permissum, aut stuprare religiosum: et beati satis, satisque prudentes jure videamur, si secundum illud vetus sapientis oraculum, nosmetipsos familiarius noverimus. sed quatenus indulgentes insano, atque inepto labori, ultra humilitatis nostrae terminos evagamur, et in terram projecti coelum ipsum, et ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem, non vanis et formidolosis opinionibus implicemus. sint principio omnium semina natura in se coeunte densata: quis hic auctor Deus? sint fortuitis concursuionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? sidera licet ignis accenderit, et coelum licet sua materia suspenderit: licet ter-

ram fundaverint pondera, et mare licet
influxerit liquor: unde haec religio,
unde formido, quae superstitio est? ho-
mo et animal omne quod nascitur, in-
spiratur, attollitur, elementorum ut vo-
luntaria concretio est: in quae rursum
homo, et animal omne dividitur, sol-
vitur, dissipatur. ita in fontem reflu-
unt, et in semet omnia revolvuntur,
nullo artifice, nec iudice, nec auctore!
sic, congregatis ignium seminibus, so-
les alios atque alios semper splendere:
sic, exhalatis terrae vaporibus, nebulas
semperadolescere; quibus densatis co-
actisque, nubes altius surgere; iisdem
labentibus, pluvias fluere, flare ventos,
grandines increpare, vel nimbis colli-
dentibus, tonitrua mugire, rutilare ful-
gura, fulmina praemicare. adeo passim
cadunt, montes irruunt, arboribus in-

currunt, sine delectu tangunt loca sacra et profana, homines noxios ferunt, et saepe religiosos. quid tempestates loquar varias et incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confusa? in incendiis, interitum convenire insontium nocentiumque? et, cum tabe pestifera coeli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire? et, cum belli ardore saevitur, meliores potius occumbere? in pace etiam, non tantum aequatur nequitia melioribus, sed et colitur: ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. quod si mundus divina providentia, et aliqujus numinis auctoritate regeretur, numquam mereretur Phalaris et Dior-

nyfius regnum; numquam Rutilius et Camillus exilium, numquam Socrates venenum. ecce arbusta frugifera, ecce jam seges cana, jam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine ceditur. adeo aut incerta nobis veritas occultatur et premitur: aut, quod magis credendum est, variis et lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit; quanto venerabilius ac melius antistitem veritatis majorum excipere disciplinam? religiones traditas colere? deos, quos a parentibus ante imbutus es timere, quam nosse familiarius, adorare? nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi seculo in ipsius mundi natalibus, meruerunt deos vel faciles habere, vel reges? inde adeo

per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipales, ut Eleusinos Cererem, Phrygas Matrem, Epidaurios Aesculapium, Chaldaeos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos. sic eorum potestas et auctoritas, totius orbis ambitus occupavit: sic imperium suum ultra solis vias, et ipsius oceani limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum: dum obsessi, et citra solum capitolium capti, colunt deos, quos alius jam sprevisset iratos; et per Gallorum acies mirantium superstitionis audaciam pergunt telis inermes, sed

cultu religionis armati: dum captis
hostilibus moenibus adhuc ferociente
victoria numina victa venerantur: dum
undique hospites Deos quaerunt, et su-
os faciunt: dum aras extruunt etiam
ignotis numinibus, et manibus. sic
dum univrsarum gentium sacra susci-
piunt, etiam regna meruerunt. hinc
perpetuus venerationis tenor mansit,
qui longa aetate non infringitur, sed
augetur: quippe antiquitas cerimoniis
atque fanis tantum sanctitatis tribuere
consuevit, quantum adstruxerit vetus-
tatis. nec tamen temere, ausim enim
interim et ipse concedere et sic meli-
us errare, majores nostri aut observan-
dis auguriis, aut extis consulendis, aut
instituendis sacris, aut delubris dedi-
candis operam navaverunt. specta de
libris memorias, jam eos deprehendes

initiasse ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens et saeviens placaretur. testis mater Idaea, quae adventu suo et probavit matronae castitatem, et urbem metu hostili liberavit. testes equestrium fratrum in lacu, sicut ostenderant, statuae consecratae, qui anheli, spumantibus equis atque fumantibus de Perse victoriam, eadem die, qua fecerant, nuntiaverunt. testis ludorum offensi Jovis de somno plebeii hominis iteratio: et Deciorum devotio rata. testis et Curtius, qui equitis sui vel mole vel honore hiatum profundae voraginis coaequavit. frequentius etiam quam volebamus, deorum praesentiam contempta auspicia contestata sunt. sic Allia nomen infaus-

tum. sic Claudii, et Junii non proelium in Poenos, sed ferale naufragium est. et ut Thrasymenus Romanorum sanguine et major esset, et decolor, sprevit auguria Flaminius; et ut Parthos signa repetamus, dirarum imprecationes Crassus et meruit, et irrisit. omitto vetera, quae multa sunt, et de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poetarum: praedicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas et protegitur et ornatur; magis sunt augusta numinibus incolis, praesentibus, inquilinis, quam cultus insignibus et muneribus opulenta. inde adeo pleni et mixti Deo vates futura praecerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem

afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum. etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus. itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, quamvis incerta sit vel ratio, vel origo, maneat tamen firma consensio, neminem fero tanta audacia, tamque irreligiosa nescio qua prudentia tumescentem, qui hanc religionem tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere, aut infirmare nitatur. sit licet ille Theodorus Cyrenaeus, vel, qui prior, Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit antiquitas, qui uterque nullos deos asseverando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt: numquam tamen in hac im-

pietatis disciplina simulatae Philosophiae nomine atque auctoritate pollebunt. cum Abderitem Protagoram Athenienses viri, consulte potius, quam profane de divinitate disputantem, et expulerint suis finibus, et in concione ejus scripta deusserint: quid? homines (sustinebitis enim me impetum susceptae actionis liberius exerentem) homines, inquam, deploratae, illicitae, ac desperatae factionis grassari in deos non ingemiscendum est? qui de ultima faece collectis imperitioribus et mulieribus credulis, sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae conjurationis instituunt; quae nocturnis congregationibus, et jejuniis solemnibus, et inhumanis cibis, non sacro quodam sed piaeculo foederantur. latebrosa et lucifugax natio, in publicum muta, in

angulis garrula; templa ut busta despi-
ciunt, deos despuunt, rident sacra, mi-
ferentur miseri; si fas est, sacerdotum
honores, et purpuras despiciunt, ipsi
feminudi. proh! mira stultitia et in-
credibilis audacia! spernunt tormenta
praesentia, dum incerta metuunt et
futura: et dum mori post mortem ti-
ment, interim mori non timent. ita
illis pavorem fallax spes solatia redivi-
va blanditur. ac jam, ut fecundius ne-
quiora proveniunt, serpentibus in di-
es perditis moribus, per universum or-
bem sacraria ista teterrima impiae coliti-
onis adulescunt. eruenda prorsus haec,
et execranda consensio. occultis se no-
tis et insignibus noscunt, et amant mu-
tuo pacne antequam noverint: passim
etiam inter eos quaedam libidinum re-
ligio miscetur: ac se promisce appellant

fratres, et sorores, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum. ita eorum vana et demens superstitio sceleribus gloriatur. nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, maxima et varia et honore praefanda sagax fama loqueretur. audio eos turpissimae pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari: digna et nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, et quasi parentis sui adorare naturam. nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis facris apposita suspicio. et qui hominem summo supplicio pro facinore punitum, et crucis ligna feralia eorum ceremonias fabulantur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur,

jam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quam nota est. infans farræ coniectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. is infans a tirunculo farris superficie, quasi ad innoxios ictus provocato, caecis occultisque vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, hujus certatim membra disperitiunt, hac foederantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. haec sacra sacrilegiis omnibus tetriora. et de convivio notum est: passim omnes loquuntur: id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. ad epulas solempni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines, et omnis aetatis. illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestae libidini ebrietatis fer-

vor exarsit, canis qui candelabro nexus est, jactu offulae ultra spatium lineae, qua vinctus est, ad impetum et saltum provocatur: sic everso et extincto consilio lumine, impudentibus tenebris nexus infandae cupiditatis involvunt per incertum sortis: et, si non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti; quoniam voto universorum appetitur, quidquid accidere potest in actu singulorum. multa praetereo consulto: nam et haec nimis multa sunt, quae aut omnia, aut pleraque omnium vera declarat ipsius pravae religionis obscuritas. cur etenim occultare et abscondere quidquid illud colunt magnopere nituntur? cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra, nunquam palam loqui, nunquam libe-

re congregari, nisi illud quod colunt et
interprimunt, aut puniendum est, aut
pudendum? unde autem, vel quis ille,
aut ubi Deus unicus, solitarius, de-
stitutus; quem non gens libera, non
regna, non saltem Romana superstitio
noverunt? Judaeorum sola et misera
gentilitas unum et ipsi Deum, sed pa-
lam, sed templis, aris, victimis, ceremō-
niisque coluerunt, cujus adeo nulla vis,
nec potestas est, ut sit Romanis numi-
nibus cum sua sibi natione captivus.
at etiam Christiani, quanta monstra,
quae portenta confingunt? Deum il-
lum suum, quem nec ostendere pos-
sunt, nec videre, in omnium mores,
actus omnium, verba denique, et oc-
cultas cogitationes diligenter inquire-
re? discurrentem scilicet, atque ubique
praesentem: molestum illum volunt,

inquietum, impudenter etiam curiosum. siquidem adstat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inservire possit per universa districtus, nec universis sufficere in singulis occupatus. quid? quod toto orbi et ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moluntur, quasi aut naturae divinis legibus constitutus aeternus ordo turbetur; aut rupto elementorum omnium foedere, et coelesti compage divisa, moles ista, qua continetur et cingitur, subruatur. nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas adstruunt et annectunt. renasci se ferunt post mortem et cineres et favillas, et nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt: putes eos jam revixisse. anceps malum et gemina dementia! coelo et astris, quae sic relin-

quimus, ut invenimus, interitum denunciare: sibi mortuis, extinctis, qui sicut nascimur, et interimus, aeternitatem repromittere. inde videlicet et exsecrantur rogos, et damnant ignium sepulturas: quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen et aetatibus in terram resolvatur; nec inter sit, utrum ferae diripiant, an maria consumant; an humus contegat, an flamma subducat; quum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt, poena sit: si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate medicina. hoc errore decepti, beatam sibi, ut bonis, et perpetuam vitam mortuis pollicentur; caeteris, ut injustis, poenam sempiternam. multa ad haec suppetunt, ni festinet oratio. injustos ipsos, magis nec laboro, jam docui: quamquam etsi justos darem, cul-

pam tamen vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum; et haec vestra consensio est: nam quidquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo dicitis: sic sectae vestrae non spontaneos cupere, sed electos. igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. vellem tamen sciscitari, utrumne sine corpore, an cum corporibus? et corporibus quibus; ipsisne, an innovatis resurgatur? sine corpore? hoc, quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est. ipso corpore? sed jam ante dilapsus est. alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. et tamen tanta aetas abiit, secula innumera fluxerunt, quis unus ullus ab inferis vel Protefilai sorte remeavit, horarum saltem permissio commeatu, vel ut exem-

plo crederemus? omnia ista figmenta
malesanae opinionis, et inepta solatia
a poetis fallacibus in dulcedine carmi-
nis lusa, a vobis nimirum credulis in
Deum vestrum turpiter reformata
sunt: nec saltem de praesentibus ca-
pitis experimentum, quam vos irritae
pollicitationis cassa vota decipiant.
quid post mortem impendeat, miseri!
dum adhuc vivitis aestimate. ecce pars
vestrum et major, melior, ut dicitis, e-
getis, algetis, opere, fame laboratis: et
Deus patitur, dissimulat; non vult, aut
non potest opitulari suis. ita aut inva-
lidus, aut iniquus est. tu qui immor-
talitatem postumam somnias, cum pe-
riculo quateris, cum febribus ureris,
cum dolore laceraris, nondum condi-
tionem tuam sentis? nondum agnos-
cis fragilitatem? invitus miser infir-

mitatis argueris, nec fateris? sed omitto communia. ecce vobis minae, supplicia, tormenta, etiam non adorandae, sed subeundae cruces: ignes etiam, quos et praedicitis et timetis: ubi Deus ille, qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest? nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur? vos vero suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinetis: non spectacula visitis, non pompis interestis; convivia publica absque vobis; sacra certamina, praecertos cibos, et delibatos altaribus potus abhorretis. sic reformidatis deos, quos negatis: non floribus caput necitis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus: coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi,

trepidi, misericordia digni, et nostrorum deorum. ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. proinde si quid sapientiae vobis, aut verecundiae est, definite coeli plagas, et mundi fata et secreta rimari. satis est pro pedibus aspicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus : quibus non est datum intelligere civilia, multo magis denegatum est differere divina. quamquam, si philosophandi libido est, Socratem sapientiae principem, quisque vestrum tantus est, si poterit, imitetur. ejus viri, quoties de coelestibus rogabatur, nota responsio est: QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS. merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiae singularis ; quod oraculum ipse praesensit, idcirco universis esse praepositum, non quod omnia com-

perisset, sed quod nihil se scire didicisset. ita, confessae imperitiae summa prudentia est. hoc fonte defluxit Arcefilae, et multo post Carneadis et Academicorum plurimorum in summis quaestionibus tuta dubitatio; quo genere philosophari et caute indocti possunt, et docti gloriose. quid? Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, et sectanda cunctatio? qui Simonides cum de eo, quid, et quales arbitraretur deos, ab Hierone tyranno quaeretur, primo deliberationi diem petiit, postridie biduum prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; postremo cum causas tantae morae tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. mea quoque opinione, quae sunt dubia, ut

sunt, relinquenda sunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temere et audaciter in alteram partem ferenda sententia est; ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur. Sic Caecilius, et renidens (nam indignationis ejus tumorem effusae orationis impetus relaxaverat:) Et quid ad haec, ait, audet Octavius homo Plautinae profapiae, ut pistorum praecipuus, ita postremus philosophorum? Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exaltare te dignum est concinnitate sermonis, quam utrinque plenius fuerit peroratum; maxime cum non laudi, sed veritati disceptatio vestra nitatur. et quanquam magnum in modum me subtili varietate tua delectarit oratio, tamen altius moveor, non de praesenti actione, sed de toto gene-

re disputandi: quod plerumque pro differentium viribus, et eloquentiae potestate, etiam perspicuae veritatis conditio mutetur. id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio a rerum intentionibus avocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus: nec a rectis falsa fecernunt, nescientes inesse et in incredibili verum, et in verisimili mendacium. itaque quo saepius asseverationibus credunt, eo frequentius a peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate decepti, culpam iudicis transferunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint universa suspendere, quam de fallacibus judicare. igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem et odium hominum ple-

rique simpliciores efferantur. nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore consimili jam suspectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. nos proinde solliciti, quod utrinque omni negotio differatur, et ex altera parte plerumque obscura sit veritas, ex altero latere mira subtilitas, quae nonnunquam ubertate dicendi, fidem confessae probationis imitetur: diligenter, quantum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quae recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus. Decedis (inquit Caecilius) officio iudicis religiosi: nam perinjurium est, vires te actionis meae intergressu gravissimae disputationis infringere, cum Octavius integra et illibata habe-

at singula. si potes reputare, id, quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupoloso nostram sententiam non eloquentiae tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus. nec avocanda, quod quereris, diutius intentio: cum toto silentio liceat responsionem Januarii nostri jam gestientis audire. et Octavius: Dicam equidem, ut potero, pro viribus, et adnitendum tibi mecum est, ut conviciorum amarissimam labem verborum veracium flumine diluamus. nec dissimulabo, principio ita natalis mei errantem, vagam, lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum, utrum tua eruditio turbata sit, an vacillaverit per errorem: nam interim deos credere, interim se deliberare variavit, ut propositionis in-

certo, incertior responsionis nostrae intentio fundaretur. sed in natali meo versutiam nolo, non credo, procul est ab ejus subtilitate simplici subtilis urbanitas. quid igitur? ut qui rectam viam nescit, ubi, ut sit, in plures una diffunditur, quia viam nescit, haeret anxius, nec singulas audet eligere, nec universas probare: sic cui non est veri stabile judicium, prout infida suspicio spargitur, ita ejus dubia opinio dissipatur. nullum itaque miraculum est, si Caecilius identidem in contrariis ac repugnantibus jaçtetur aestu, et fluctuetur: quod ne fiat ulterius, convincam et redarguam, quamvis diversa sint quae dicta sunt, una veritate confirmata probataque. nec dubitandum ei de cetero est, nec vagandum. et quoniam meus frater erupit aegre se ferre,

stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus coelestibus disputare; sciat omnes homines sine delectu aetatis, sexus, dignitatis, rationis et sensus capaces et habiles procreatos: nec fortuna nactos, sed natura indeptos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertoires in memorias exierunt, priusquam solertia mentis parent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos. at vero divites facultatibus suis illigatos, magis aurum suspicere consueisse, quam coelum: nostrates pauperes, et commentos esse prudentiam, et tradidisse ceteris disciplinam. unde apparet ingenium non dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. nihil itaque indignan-

dum, vel dolendum, si quicumque de divinis quaerat, sentiat, proferat; cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur: atque etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior est: quoniam non fucatur pompa facundiae et gratiae, sed, ut est, recti regula sustinetur. nec recuso, quod Caecilius asserere inter praecipua connisus est, hominem nosse se, et circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius a Deo factus, formatus, animatus? quod ipsum explorare et eruere sine universitatis inquisitione non possumus, cum ita cohaerentia, connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis; nec possis pulchre gerere

rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: praecipue cum a feris belluis hoc differamus, quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in coelum datus est, sermo, et ratio, per quae Deum agnoscimus, sentimus, imitatur, ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis, et sensibus nostris coelestem claritatem. sacrilegii enim vel maximi instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas invenire. quo magis mihi videntur, qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohaerentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. quid enim po-

test esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in coelum sustuleris, et quae sunt infra circaque lustraveris, quam esse aliquod numen praestantissimae mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? coelum ipsum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur; jam scies quam sit in eo summi moderatoris mira et divina libratio. vide et annum, ut solis ambitus faciat, et mensem vide ut luna auctu, senio, labore circumagat. quid tenebrarum et luminis dicam recurstantes vices, ut sit nobis operis et quietis alterna reparatio? relinquenda vero astrologis prolixior de sideribus oratio, vel quod regant cursum navigandi, vel quod aran-

di, metendique tempus inducant: quae singula non modo ut crearentur, fierent, disponderentur, summi opificis, et perfectae rationis eguerunt, verum etiam sentiri, perspici, intelligi, sine summa follertia et ratione non possunt. quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum, parentemque testatur? ver aequae cum suis floribus, et aestas cum suis messibus, et autumnus maturitas grata, et hiberna olivitas necessaria: qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. jam providentiae quantae, ne hiems sola glacie uret, aut sola aestas ardore torreret, autumnus et veris inferere medium temperamentum, ut per vestigia sua anni revertentis occulti et innoxii transitus laborerentur. mari intende, lege litoris

stringitur ; quidquid arborum est vide,
quam e terrae visceribus animatur. aspice Oceanum, refluit reciprocis aestibus : vide fontes, manant venis perennibus : fluvios intuere, eunt semper exercitis lapsibus. quid loquar apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum ? quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem ? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, et fundatas ungulis, et spicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum ? ipsa praecipue formae nostrae pulchritudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula constituti, et omnes ceteri sensus velut in arce compositi. longum est ire per singula : nihil in homine membrorum est, quod non et neces-

fitatis caussa sit, et decoris: et, quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed quaedam unicuique lineamenta deflexa. sic et similes universi videmur, et inter se singuli dissimiles invenimur. quid nascendi ratio? quid cupido generandi? nonne a Deo data est? et ut ubera partu maturescente lactescant, et ut tener foetus ubertate lactei roris adolescat? nec universitati solummodo Deus, sed et partibus consulit. Britannia sole deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur. Aegypti siccitatem temperat Nilus; colit Euphrates Mesopotamiam; Indus et serere Orientem dicitur, et rigare. quod si ingressus aliquam domum, omnia exulta, disposita, ornata vidisses, utique praeesse ei crederes dominum, et illis bonis rebus multo

44 M. MINUCII FELICIS

esse meliorem : ita in hac mundi domo, cum coelum, terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum, parentemque, ipsis sideribus, et totius mundi partibus pulchriorem. ni forte, quoniam de providentia nulla dubitatio est, inquirendum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorum coeleste regnum gubernetur? quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla utique de coelo. quando unquam regni societas aut cum fide coepit, aut sine cruore discessit? omitto Persas de eorum hinnitu augurantes principatum, et Thebanorum par, mortuam fabulam transeo. ob pastorum, et caesae regnum de geminis memoria notissima est. generi et soceri bella toto

orbe diffusa sunt, et tam magni imperii duos fortuna non coepit. vide cetera. rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: tu in coelo summam potestatem dividi credas, et scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem? cum palam sit parentem omnium Deum nec principium habere, nec terminum; qui nativitate omnibus praestet, sibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit sibi ipse promundo; qui universa quaecunque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi potest, tactu purior est; nec aestimari, sensibus major est, infinitus, immensus, et soli sibi, tantus quantus est, notus. nobis vero ad intellectum pectus angustum est: et ideo sic eum

digne aestimamus, dum inaeestimabilem dicimus. eloquar quemadmodum sentio, magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit: qui non vult minuire, non novit. nec nomen Deo quaeras, Deus nomen est: illic vocabulis opus est, cum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est: quem si patrem dixero, terrenum opineris; si regem, carnalem suspiceris; si dominum, intelliges utique mortalem. aufer additamenta nominum, et perspicias ejus claritatem. quid? quod omnium de isto habeo consensum? audio vulgus, cum ad coelum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, et, 'Deus magnus est,' et, 'Deus verus est:' et, 'si Deus dederit.' vulgi iste naturalis

fermo est, an Christiani confitentis oratio? et qui Jovem principem volunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. audio poetas quoque unum patrem divum atque hominum praedicantes, et talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium diem duxerit. quid Mantuanus Maro? nonne apertius, proximius, verius? 'Principio,' ait, 'coelum et terras,' et cetera mundi membra, 'spiritus intus alit,' et infusa 'mens agitat: inde hominum, pecudumque genus,' et quidquid aliud animalium. idem alio loco, mentem istam et spiritum Deum nominat: haec enim ejus verba sunt: 'Deum namque ire per omnes terrasque tractusque maris, coelumque profundum: unde homines et pecudes, unde imber et ignes.' quid aliud et a

nobis Deus, quam mens, et ratio, et spiritus praedicatur? recenseamus, si placet, disciplinam philosophorum, deprehendes eos, etsi sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire et conspirare sententiam. omitto illos rudes et veteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt. sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de coelestibus disputavit. idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit: Deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta formaverit. et hoc altior et sublimior aquae et spiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri, a Deo tradita. vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes deinceps, et post Apolloniates Diogenes aera Deum statuunt, infinitum et immensum.

horum quoque similis de divinitate consensio est. Anaxagorae vero, descriptio et motus infinitae mentis Deus dicitur. et Pythagorae Deus est animus, per universam rerum naturam commens et intentus; ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. Xenophanem notum est, omne infinitum cum mente, Deum tradere: et Antisthenem, populares deos multos, sed naturalem unum praecipuum: Speusippum vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum nosse. quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, quae imagines fundat, et intelligentiam, Deum loquitur? Straton quoque et ipse naturam. etiam Epicurus ille, qui Deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. Aris-

toteles variat, et assignat tamen unam potestatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum praeficit. Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adscribit, alias mundo, alias menti divinae tribuens principatum. Theophrastus, et Zenon, et Chrysippus, et Cleanthes, sunt et ipsi multiformes, sed ad unitatem providentiae omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo aethera, plerumque rationem Deum differuit. Zenon ejusdem magister naturalem legem atque divinam, et aethera interim, interdumque rationem vult omnium esse principium. idem interpretando Junonem aera, Jovem coelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, et ceteros similiter vul-

gi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter et revincit errorem. eadem fere Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, et mundum interim, et fatalem necessitatem Deum credit; Zenonemque interpretatione physiologiae in Hesiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi et differendi, Jovis partum, et ortum Minervae, et hoc genus cetera, rerum vocabula esse, non deorum. nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, et ideo quaeri non oportere: Aristo Chius comprehendendi omnino non posse. uterque majestatem Dei, intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de Deo, et rebus ipsis, et nominibus oratio est, et quae tota esset coe-

lestis, nisi persuasionis civilis nonnumquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timaeo Deus est ipso suo nomine mundi parens, artifex animae, coelestium terrenorumque fabricator: quem et invenire difficile, prae nimia et incredibili potestate, et cum inveni-neris, in publicum dicere impossibile praefatur. eadem fere et ista quae nostra sunt: nam et Deum novimus, et parentem omnium dicimus; et nunquam publice nisi interrogati praedicamus. exposui opiniones omnium ferme philosophorum, quibus illustrior gloria est, Deum unum multis licet designasse nominibus: ut quivis arbitretur, aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse jam tunc Christianos. quod si providentia mundus regitur, et unius Dei nutu guber-

natur, non nos debet antiquitas imperitorum, fabellis suis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere consensus: cum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus et rationis et vetustatis adsistit auctoritas. majoribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia monstruosa, mira miracula: Scyllam multiplicem, Chimaeram multiformem, et Hydram felicibus vulneribus renascentem, et Centauros, equos suis hominibus implexos, et quidquid famae licet fingere, illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, et feras homines, et de hominibus arbores atque flores? quae si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt. similiter, ac vero erga deos quoque, majores nos-

tri improvidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt: dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quae fuerant adsumpta solatia. denique antequam commercii orbis pateret, et antequam gentes ritus suos moresque miscerent, unaquaeque natio conditorem suum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam sexu suo fortiolem, aut alicujus muneris vel artis repertorem venerabatur, ut civem bonae memoriae. sic et defunctis praemium, et futuris dabatur exemplum. lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientium, eadem mecum recognosces; ob merita virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus exsequitur, et eorum natales, patrias, se-

pulchra dinumerat, et per provincias monstrat: Dictaei Jovis, et Apollinis Delphici, Phariae Isidis, et Cereris Eleusinae. Prodicus assumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuere. in eandem sententiam et Perseus philosophatur, et adnectit inventas fruges et frugum ipsarum repertores iisdem nominibus, ut Comicus sermo est, Venerem sine Libero et Cerere frigere. Alexander ille magnus Macedo insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suae potestatis proditum sibi de diis hominibus a sacerdote secretum. illic Vulcanum facit omnium principem, et postea Jovis gentem, et de spicis Isidis ad hirundinem, sistrum, et ad sparsis membris inanem tui Serapidis sive Osiridis tumulum. considera

denique sacra ipsa, et ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata, et funera, et luctus, atque planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquit: et Isiaci miseri caedunt pectora, et dolorem infelicissimae matris imitantur: mox, invento parvulo, gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? haec tamen Aegyptia quondam, nunc et sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, et serpente circumdata, errore subreptam et corruptam liberam anxia et sollicita vestigat. haec sunt Eleusinia. et quae Jovis sacra sunt?

nutrix capella est, et avido patri subtrahitur infans, ne voretur, et Corybantum cymbalis, ne pater audiat, vagitus initus eliditur. Cybelae Dindyma pudet dicere, quae adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis et vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. propter hanc fabulam Galli eam et semiviri sui corporis supplicio colunt. haec jam non sunt sacra, tormenta sunt. quid formae ipsae et habitus? nonne arguunt ludibria et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus Deus, et debilis: Apollo tot aetatibus levis: Aesculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerva caesiis, bubulis Juno:

pedibus Mercurius alatis, Pan ungularis, Saturnus compeditis: Janus vero frontes duas gestat, quasi ut averfus incedat: Diana interim est alte succincta venatrix: et Ephesia mammis multis, et uberibus exstructa: et Trivia trinis capitibus, multis manibus horrida. quid ipse Jupiter vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur: et cum Hammon dicitur, habet cornua; et cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; et cum Latiaris, cruore perfunditur; et cum Feretrius, non auditur. et ne longius multos Joves obeam, tot sunt Jovis monstra quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut virgo inter astra ignita sit: Castores alternis moriuntur, ut vivant: Aesculapius, ut in Deum surgat, fulminatur: Hercules, ut hominem exuat, Oeta-

is ignibus concrematur. has fabulas et errores et ab imperitis parentibus discimus, et, quod est gravius, ipsis studiis et disciplinis elaboramus, carminibus praecipue poetarum, qui plurimum quantum veritati ipsa sua auctoritate nocuere. et Plato ideo praeclare Homerum illum inclytum, laudatum et coronatum, de civitate, quam in sermone instituebat, eiecit. hic enim praecipuus bello Troico deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus et actibus miscuit. hic eorum paria composuit, sauciavit Venerem, Martem vinxit, vulneravit, fugavit: Jovem narrat a Briareo liberatum, ne a diis ceteris ligaretur; et Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus flevisse, et lorro Veneris illectum, flagrantius quam

in adulteras soleat, cum Junone uxore concumbere. alibi Hercules stercora egerit, et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accipit. illic Jovis fulmen cum Aeneae armis in incude fabricatur: cum coelum et fulmina et fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta nasceretur, et flammam veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Jupiter non vereri. quid loquar Martis et Veneris adulterium deprehensum? et in Ganymedem Jovis stuprum coelo consecratum? quae omnia in hoc prodita, ut iudiciis hominum quaedam auctoritas pararetur. his atque huiusmodi figmentis et mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; et iisdem fabulis inhae-

rentibus, adusque summae aetatis ro-
bur adolescunt, et in iisdem opinionibus
miseri consenescent: cum sit ve-
ritas obvia, sed requirentibus. Satur-
num enim principem hujus generis et
examinis omnes scriptores vetustatis,
Graeci Romanique, hominem prodi-
derunt. scit hoc Nepos et Cassius in
historia: et Thallus, ac Diodorus hoc
loquuntur. is itaque Saturnus Creta
profugus, Italiam metu filii saevientis
accefferat, et Jani susceptus hospitio
rudes illos homines et agrestes multa
docuit, ut Graeculus et politus, litte-
ras imprimere, nummos signare, in-
strumenta conficere. itaque latebram
suam, quod tuto latuisset, vocari ma-
luit Latium; et urbem Saturniam de
suo nomine; et Janiculum Janus, ad
memoriam uterque posteritatis reli-

querunt. homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, et pater hominis et natus ex homine: terrae enim et coeli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus: ut in hodiernum inopinato visos, coelo missos; ignobiles et ignotos, terrae filios nominamus. ejus filius Jupiter Cretae, excluso parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc antrum Jovis visitur, et sepulchrum ejus ostenditur, et ipsis sacris suis humanitatis arguitur. otiosum est ire per singulos, et totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in ceteros ipso ordine successionis influxerit. nisi forte post mortem deos fingitis: et, pejerante Proculo, deus Romulus: et Juba, Mauris volentibus, deus est: et divi ceteri reges qui con-

secrantur, non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritae potestatis. invitis his denique hoc nomen adscribitur; optant in homine perseverare, fieri se deos metuunt; et, si jam senes, nolunt. ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non possit; nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur: divinum autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum. cur enim si nati sunt, non hodieque nascuntur? nisi forte jam Jupiter senuit, et partus in Junone defecit: et Minerva canuit antequam peperit. an ideo cessavit ista generatio, quoniam nulla hujusmodi fabulis praebetur assensio? ceterum si dii creare possent, interire non possent; plures totis hominibus deos haberemus; ut jam eos nec coelum contineret, nec aer caperet, nec

terra gestaret. unde manifestum est, homines illos fuisse, quos et natos legimus, et mortuos scimus. quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, et publice colere; dum opinio et mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore praefringitur, argenti nitore et candore eboris hebetatur? quod si in animum quis inducat tormentis quibus, et quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem, ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicitis stipitis portio, suspenditur, caeditur, dolatur, runcinatur. et deus aereus, vel argenteus de immundo vasculo, ut saepius factum Aegyptio regi, conflatur, tunditur malleis, et incudibus figuratur: et lapideus caeditur,

scalpitur, et ab impurato homine levigatur : nec sentit suae nativitatis injuriam, ita ut nec postea de vestra veneratione culturam, nisi forte nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur. nondum deus est. ecce plumbatur, construitur, erigitur. nec adhuc deus est. ecce ornatur, consecratur, oratur. tunc postremo deus est; cum homo illum voluit, et dedicavit. quanta vero de diis vestris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non sentire eos sciunt, norunt: inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. araneae vero faciem ejus intexunt, et de ipso capite sua fila suspendunt. vos tergitis, mundatis, eraditis, et illos, quos facitis, pro-

tegitis, et timetis. dum unusquisque vestrum non cogitat, prius se debere deum nosse, quam colere: dum inconsulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio, quam sibi credere: dum nihil ex his quae timent, norunt; sic in auro et argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanum consignata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus, si percenseas, ridenda quam multa, multa etiam miseranda sunt. nudi cruda hieme discurrunt. alii incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles caedunt, mendicantes vicitim deos ducunt. quaedam fana semel anno adire permittunt: quaedam in totum nefas visere. est quo viro non licet, et nonnulla absque foeminis sacra sunt? etiam servo quibusdam cerimoniis interesse piaculare fla-

gitium est. alia sacra coronat univira, alia multivira, et magna religione conquiritur, quae plura possit adulteria numerare. quid? qui sanguine suo libat, et vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quam sic religiosus? aut, cui exta sunt obscœna demessa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat, cum si eunuchos deus vellet, posset procreare, non facere! quis non intelligat male sanos, et vanae et perditae mentis in ista desipere, et ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia praestare? hic defensio communis furoris est furentium multitudo. at tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium; cum non tam virtute, quam religione et pietate pollerent. nimirum insignis et nobilis iustitia Romana ab ipsis impe-

tegitis, et timetis. dum unusquisque vestrum non cogitat, prius se debere deum nosse, quam colere: dum inconsulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio, quam sibi credere: dum nihil ex his quae timent, norunt; sic in auro et argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanum consignata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus, si percontes, ridenda quam multa, multa etiam miserranda sunt. nudi cruda hieme discurrunt. alii incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles caedunt, mendicantes vicitim deos ducunt. quaedam fana semel anno adire permittunt: quaedam in totum nefas visere. est quo viro non licet, et nonnulla absque foeminis sacra sunt? etiam servo quibusdam cerimoniis interesse piaculare fla-

gitium est. alia sacra coronat univira, alia multivira, et magna religione conquiritur, quae plura possit adulteria numerare. quid? qui sanguine suo libat, et vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quam sit religiosus? aut, cui exta sunt obscœna demessa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat, cum si eunuchos deus vellet, posset procreare, non facere! quis non intelligat male sanos, et vanæ et perditæ mentis in ista desipere, et ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? hic defensio communis furoris est furentium multitudo. at tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium; cum non tam virtute, quam religione et pietate pollerent. nimirum insignis et nobilis justitia Romana ab ipsis impe-

rii nascentis incunabulis auspicata est. nonne in ortu suo et scelere collecti, et muniti immanitatis suae terrore creverunt? nam asylo prima plebs congregata est. confluxerant perditī, facinorosi, incesti, sicarii, proditores. et ut ipse Romulus, Imperator et rector, populum suum facinore praecelleret, parricidium fecit. haec prima sunt auspicia religiosae civitatis. mox alienas virgines jam desponsatas, jam destinatas, et nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, violavit, illufit: et cum earum parentibus, id est, cum foceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. quid irreligiousius, quid audacius, quid sceleris confidentia tutius? jam finitimos agropellere, civitates proximas evertere cum templis et altaribus: captos coge-

re: damnis alienis, et suis sceleribus adoleſcere cum Romulo, regibus ceteris, et poſtremis ducibus diſciplina communis eſt. ita quidquid Romani tenent, colunt, poſſident, audaciae praeda eſt: templa omnia de manubiis, id eſt, de ruinis urbium, de ſpoliis deorum, de caedibus ſacerdotum. hoc inſultare et illudere eſt, viſtis religionibus ſervire, captivas eas poſt viſtorias adorare. nam adorare quae manu ceperis, ſacrilegium eſt conſecrare, non numina. toties ergo Romanis impiatum eſt, quoties triumphatum: tot de diis ſpolia, quot de gentibus et tropaea. igitur Romani non ideo tanti quod religioſi, ſed quod impune ſacrilegi. neque enim potuerunt in ipſis bellis deos adiutores habere, adverſus quos arma rapuerunt, et quos poſt lauream

detriumphatos colere coeperunt. quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis adversus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus. Romulus, Picus, Tiberinus, et Confus, et Pilumnus, ac Volumnus dii. Cloacinam Tatius et invenit et coluit: Pavorem Hostilius atque Pallorem. mox a nescio quo Febris dedicata: haec alumna urbis istius superstitio, morbi et malae valetudines. sane et Acca Larentia, et Flora, meretrices propudiosae, inter morbos Romanorum et deos computandae. isti scilicet adversus ceteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium protulerunt. neque enim eos adversum suos homines vel Mars Thracius, vel Jupiter Creticus, vel Juno nunc Argiva, nunc Samia,

nunc Poena, vel Diana Taurica, vel mater Idaea, vel Aegyptia illa non numina, sed portenta juverunt. nisi forte apud istos major castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum: cum paene in pluribus virginibus, et quae inconsultius se viris miscuissent, Vesta sane nesciente, sit incestum vindicatum: in residuis impunitatem fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia felicior, ubi autem magis a sacerdotibus, quam inter aras et delubra conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in aedituorum cellulis, quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur. et tamen ante eos, Deo dispensante, diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persae, Graeci etiam, et Aegyptii, cum Pontifices et Arva-

les, et Salios, et Vestales, et Augures non haberent, nec pullos cavea reclusos, quorum cibo vel fastidio res summa regeretur. jam enim venio ad illa auspicia et auguria Romana, quae summo labore collecta testatus es, et poenitenter omissa, et observata feliciter. Clodius scilicet, et Flaminius, et Junius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum solennissimum tripudium expectandum non putaverunt? quid Regulus? nonne auguria servavit, et captus est? Mancinus religionem tenuit, et sub jugum missus est, et deditus? pullos edaces habuit et Paulus apud Cannas, tamen cum majore reipublicae parte prostratus est? Caius Caesar, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret, auguriis et auspiciis renitentibus, sprexit, eo facilius et navi-

gavit et vicit. quae vero et quanta de oraculis prosequar? post mortem Amphiarus ventura respondit, qui proditum iri se ob monile ab uxore nescivit. Tiresias caecus futura videbat, qui praesentia non videbat. de Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit, cum jam Apollo versus facere defisset: cuius tunc cautum illud et ambiguum defecit oraculum, cum et politiores homines, et minus creduli esse coeperunt. et Demosthenes, quod sciret responsa simulata, φιλιππίζειν Pythiam querebatur. at nonnunquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. quanquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris et pravitatis, unde omnis caligo ista manavit, et altius eruere et

aperire manifestius. spiritus sunt insinceri, vagi, a coelesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiae suae, onusti et immerfi vitiis, perdiderunt, ad solatium calamitatis suae non desinunt perditum jam perdere, et depravati errorem pravitatis infundere, et alienati a Deo, inductis pravis religionibus a Deo segregare. eos spiritus daemones esse poetae sciunt, philosophi differunt, Socrates novit, qui ad nutum et arbitrium assidentis sibi daemonis vel declinabat negotia, vel petebat. Magi quoque, non tantum sciunt daemones, sed etiam quidquid miraculi ludunt, per daemones faciunt. illis aspirantibus et infundentibus praestigias edunt; vel quae non sunt, videri, vel quae sunt, non videri.

eorum Magorum et eloquio et negotio primus Hostanes, et verum Deum merita maiestate prosequitur; et angelos, id est, ministros et nuntios Dei, sed veri, ejusque venerationi novit assistere: ut et nutu ipso, et vultu domini territi contremiscant. idem etiam daemonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. quid Plato, qui invenire Deum negotium credidit, nonne et angelos sine negotio narrat et daemonas? et Symposio etiam suo naturam daemonum exprimere conatur? vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus et spiritum, mediam, terreni ponderis et coelestis levitatis admixtione concretam, ex qua movet etiam in nos procupidinem amoris, et dicit informari et labi pectoribus hu-

manis, et sensum movere, et affectus fingere, et ardorem cupiditatis infundere. isti igitur impuri spiritus, daemones, ut ostensum a Magis, a philosophis, et a Platone, sub statuis et imaginibus consecrati delitescunt, et afflatu suo auctoritatem quasi praesentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus involuta: nam et falluntur, et fallunt, ut et nescientes sinceram veritatem, et, quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. sic a coelo deorsum gravant, et a Deo vero ad materiam avocant, vitam turbant, omnes inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, ut spiritus tenues: morbos

fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium vel hostiis pecudum faginati, remissis, quae constrinxerant, curasse videantur. hi sunt et furentes, quos in publicum videtis excurrere, vates et ipsi absque templo sic insanunt, sic bacchantur, sic rotantur, par et in illis instigatio daemonis, sed argumentum dispar furoris. de ipsis etiam illa quae paullo ante tibi dicta sunt, ut Jupiter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores viderentur, ut cingulum matronae navicula sequeretur. haec omnia sciunt plerique, pars vestrum, ipsos daemones de semetipsis confiteri, quoties a nobis tormentis verborum, et orationis incendiis de corporibus exiguntur. ipse Saturnus, et Serapis, et Jupiter, et quidquid dae-

monum colitis, victi dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utique in turpitudinem sui, nonnullis praesertim vestrum assistentibus, mentiuntur. ipsis testibus esse eos daemonas de se verum confitentibus credite. adjurati enim per Deum verum et solum, inviti, miseri, corporibus inhorrescunt; vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in coetibus per vos laceffebant. ideo infertimentibus imperitorum, odium nostri ferunt occulte per timorem. naturale est enim et odisse, quem timeas, et, quem metueris, infestare, si possis. sic occupant animos, et obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse, quam nosse: ne cognitos aut i-

mitari possint, aut damnare non possint. quam autem iniquum sit, incognitis et inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipsis poenitentibus credite; et nos enim idem fuimus, et eadem vobiscum quondam adhuc caeci et hebetes sentiebamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes vorarent, convivia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, et nunquam vel investigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem existere qui proderet, non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam consecuturum: malum autem adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, et unum solummodo, quod non ante fuerit, poeniteret. nos tamen cum sacrilegos aliquos et incestos, parricidas etiam, defendendos et

tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam miserantes eorum, crudelius saeviebamus, ut torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his perversam quaestionem, non quae verum erueret, sed quae mendacium cogeret. et si quis infirmior, malo pressus et victus, Christianum se negasset, favebamus ei, quasi ejerato nomine, jam omnia facta sua illa negatione purgaret. agnoscitisne eadem nos sensisse et egisse, quae sentitis et geritis? cum, si ratio, non instigatio daemonis judicaret, urgendi magis, non ut diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis, stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. his enim et hujusmodi fabulis iidem daemones ad execrationis

horrorem imperitorum aures adversus nos referferunt. nec tamen mirum, cum omnium fama, quae semper in-
sparsis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur. sic est negotium dae-
monum. ab ipsis enim rumor falsus et feritur, et fovetur. inde est quod au-
dire te dicis caput asini rem nobis esse divinam. quis tam stultus ut hoc colat?
quis stultior ut hoc coli credat? nisi quod vos et totos asinos in stabulis
cum vestra vel Epona consecratis, et eosdem asinos cum Iside religiose de-
coratis: item boum capita, et capita vervecum, et immolatis, et colitis: de
capro etiam et homine mixtos deos, et leonum et canum vultus deos dedi-
catis. nonne et Apini bovem cum Ae-
gyptiis adoratis et pascitis? nec eorum
sacra damnatis instituta serpentibus,

crocodilis, belluis ceteris, et avibus, et piscibus; quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. iidem Aegyptii cum plerisque vobiscum non magis Isidem, quam ceparum acrimonias metuunt; nec Serapidem magis, quam strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt. etiam ille, qui de adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre quae sua sunt. ista enim impudicitiae eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: qui scortorum licentiae invident, qui medios viros lambunt, libidinoso ore inguinibus inhaerescunt, homines malae linguae etiam si tacerent; quos prius taedescit impudicitiae suae, quam pudefcit. proh nefas! id in

se mali facinoris admittunt, quod nec aetas potest pati mollior, nec cogi servitus durior. haec et hujusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. ea enim de castis fingitis et pudicis, quae fieri non crederemus, nisi de vobis probaretis. nam quod religioni nostrae hominem noxium, et crucem ejus adscribitis, longe de vicinia veritatis erratis; qui putatis Deum credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. nae ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur; totum enim ejus auxilium cum extincto homine finitur. Aegyptii sane hominem sibi, quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas caedunt, et ille, qui ceteris deus, sibi certe homo est, velit nolit: nec e-

nim conscientiam suam decipit, si fallit
alienam. etiam principibus et regibus,
non ut magnis et electis viris, sicut fas
est, sed ut deis turpiter adulatio falsa
blanditur, cum et praeclaro viro honor
verius, et optimo amor dulcius prae-
beatur. sic eorum numen vocant, ad
imagines supplicant, genium, id est,
daemonem ejus, implorant, et est eis
tutius per Jovis genium pejerare, quam
regis. cruces etiam nec colimus, nec
optamus. vos plane qui ligneos deos
consecratis, cruces ligneas, ut deorum
vestrorum partes, forsitan adoratis. nam
et signa ipsa, et cantabra, et vexilla cas-
trorum, quid aliud quam inauratae
cruces sunt et ornatae? tropaea vestra
victricia non tantum simplicis crucis
faciem, verum et affixi hominis imi-
tantur. signum sane crucis naturaliter

visimus in navi, cum velis tumentibus
vehitur, cum expansis palmulis labi-
tur, et cum erigitur jugum, crucis sig-
num est: et cum homo porrectis ma-
nibus Deum pura mente veneratur.
ita signo crucis aut ratio naturalis in-
nititur, aut vestra religio formatur. il-
lum jam velim convenire, qui initiari
nos dicit, aut credit de caede infantis
et sanguine. putas posse fieri, ut tam
molle, tam parvulum corpus fata vul-
nerum capiat? ut quisquam illum ru-
dem sanguinem novelli, et vix dum ho-
minis caedat, fundat, exhauriat? ne-
mo hoc potest credere, nisi qui possit
audere. vos enim video procreatos fili-
os nunc feris et avibus exponere, nunc
adstrangulatos misero mortis genere
elidere. sunt quae in ipsis visceribus,
medicaminibus epotis, originem futu-

ri hominis extinguant, et parricidium faciant antequam pariant. et haec utique de deorum vestrorum disciplina descendunt. nam Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. merito ei in nonnullis Africae partibus a parentibus infantes immolabantur, blanditiis et osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immoletur. Tauris etiam Ponticis, et Aegyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare: et Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas caedere. Romani Graecum et Graecam, Gallum et Gallam sacrificiis viventes obruere: hodieque ab ipsis Latiaris Jupiter homicidio colitur; et quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur. ipsum credo docuisse sanguinis foedere conjurare Catilinam: et Bellonam

sacrum suum haustu humani cruoris imbuere : et comitiale morbum hominis sanguine, id est, morbo graviore, sanare. non dissimiles et qui de arena feras devorant illitas et infectas cruore, vel membris hominis et viscere faginas. nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus. et de incesto convivio fabulam grandem adversum nos daemonum coitio mentita est, ut gloriam pudicitiae deformis infamiae aversione macularet; ut ante exploratam veritatem homines a nobis terrore infandae opinionis averteret. sic de isto et tuus Fronto, non ut affirmator testimonium fecit, sed convicium ut orator asperfit. haec enim potius de vestris

gentibus nata sunt. jus est apud Persas misceri cum matribus. Aegyptiis, et Athenis cum sororibus legitima connubia. memoriae, et tragoediae vestrae incestis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis: sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos. merito igitur incestum penes vos saepe deprehenditur, semper admittitur. etiam nescientes miseri potestis in illicita proruere. dum Venerem promiscue spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienae misericordiae frequenter exponitis, necesse est in vestros recurrere, in filios inerrare. sic incesti fabulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis. at nos pudorem non facie, sed mente praestamus. unius matrimonii vinculo libenter inhaere-

mus. cupiditatem procreandi aut unam
scimus, aut nullam. convivia non tan-
tum pudica colimus, sed et sobria: nec
enim indulgemus epulis, aut convivi-
um mero ducimus, sed gravitate hila-
ritatem temperamus. casto sermone,
corpore castiore, plerique inviolati cor-
poris virginitate perpetua fruuntur po-
tius, quam glorianur. tantum denique
abest incesti cupido, ut nonnullis ro-
bori sit etiam pudica conjunctio. nec
de ultima statim plebe consistimus, si
honores vestros et purpuras recusa-
mus: nec fastidiosi sumus, si omnes
unum bonum sapimus eadem congregati
quiete, qua singuli: nec in angu-
lis garruli, si audire nos publice aut e-
rubescitis, aut timetis. et quod in dies
nostri numerus augetur, non est cri-
men erroris, sed testimonium laudis:

nam in pulchro genere vivendi et perstat et perseverat suus, et accrescit alienus. sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiae ac modestiae signo facile dignoscimus. sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus: sic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei coheredes. vos enim nec invicem agnoscitis, et in mutua odia saevitis: nec fratres vos, nisi sane ad parricidium agnoscitis. putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra et aras non habemus? quod enim simulacrum Deo fingam, cum si recte existimes: sit Dei homo ipse simulacrum? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non pos-

fit? et cum homo latius maneam, intra
unam aediculam vim tantae majesta-
tis includam? nonne melius in nostra
dedicandus est mente? in nostro imo
consecrandus est pectore? hostias et
victimas Domino offeram, quas in u-
sum mei protulit, ut rejiciam ei suum
munus? ingratum est: cum sit litabi-
lis hostia, bonus animus, et pura mens,
et sincera conscientia. igitur qui inno-
centiam colit, Domino supplicat: qui
justitiam, Deo libat: qui fraudibus ab-
stinet, propitiatur Deum: qui hominem
periculo subripit, optimam victimam
caedit. haec nostra sacrificia, haec Dei
sacra sunt. sic apud nos religiosior est
ille, qui justior. at enim quem colimus
Deum, nec ostendimus, nec videmus.
immo ex hoc Deum credimus, quod
eum sentire possumus, videre non pos-

sumus. in operibus enim ejus, et in mundi omnibus motibus virtutem ejus semper praesentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. nec mireris si Deum non vides. vento et flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, et sub oculis tamen non venit ventus et flatus. in sole adeo, qui videndi omnibus causa est, videre non possumus; radiis acies submovetur, obtutus intuentis hebetatur: et si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. quid? ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis sustinere, cum te ab ejus fulgoribus avertas, a fulminibus abscondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipsam animam tuam qua vivificaris et loqueris, nec aspicere possis, nec tenere? sed enim Deus actum hominis ignorat; et

in coelo constitutus non potest aut omnes obire aut singulos nosse. erras ô homo, et falleris: unde enim Deus longe est, cum omnia coelestia, terrenaque, et quae extra istam orbis provinciam sunt, Deo cognita, plena sint? ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. in solem adeo rursus intende, coelo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter praesens ubique interest, et miscetur omnibus: nusquam enim claritudo violatur. quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? non tantum sub illo agimus, sed et cum illo, ut prope dixerim, vivimus. nec nobis de nostra frequentia blandiamur: multi nobis vi-

demus, sed Deo admodum pauci sumus. nos gentes nationesque distinguimus: Deo una domus est mundus hic totus. reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere: Deo iudiciis opus non est. non solum in oculis ejus, sed et in sinu vivimus. sed Judaeis nihil profuit quod unum et ipsi Deum aris atque templis maxima superstitione coluerunt. ignorantia laboris, si priorum aut oblitus aut inscius, posteriorum recordaris. nam et ipsi, Deum nostrum, idem enim omnium Deus est, quandiu caste, innoxie, religioseque coluerunt, quandiu praeceptis salubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges; modici multos, inermi armatos dum fugiunt insequentes, Dei jussu, et elementis

adnitentibus obruerunt. scripta eorum
relege, vel si Romanis magis gaudes,
ut transeamus veteres, Flavii Iosephi,
vel Antonii Juliani, de Judaeis requi-
re; jam scies nequitia sua hanc eos me-
ruisse fortunam: nec quidquam accidisse,
quod non sit his, si in contumacia
perseverarent, ante praedictum. ita
prius eos deseruisse comprehendes,
quam esse desertos: nec, ut impie lo-
queris, cum Deo suo captos, sed a Deo,
ut disciplinae transfugas, deditos. ce-
terum de incendio mundi, aut impro-
visum ignem cadere, aut difficile non
credere, vulgaris erroris est. quis enim
sapientium dubitat, quis ignorat, om-
nia quae orta sunt occidere? quae fac-
ta sunt interire? coelum quoque cum
omnibus, quae coelo continentur, ita
ut coepisse, desinere? fontium dulces

aquas maria nutrire in vim ignis abiturum Stoicis constans opinio est: quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat; et Epicureis de elementorum conflagratione et mundi ruina eadem ipsa sententia est. loquitur Plato. partes orbis nunc inundare dicit, nunc alternis vicibus ardescere, et cum ipsum mundum perpetuum, et insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen, ipsi artifici, Deo soli, et solubilem, et esse mortalem. ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo constructa est, destruat. animadvertis philosophos eadem disputare quae dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis praedicationibus prophetarum umbram interpolatae veritatis imitati sint. sic etiam conditionem renascendi, fa-

ipientium clariores, Pythagoras primus, et praecipuus Plato corrupta et dimidiata fide tradiderunt : nam corporibus dissolutis solas animas volunt et perpetuo manere, et in alia nova corpora saepius commeare. addunt istis et illa ad retorquendam veritatem, in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. non philosophi fane studio, sed mimico vitio digna ista sententia est. sed ad propositum satis est, etiam in hoc sapientes vestros in aliquem modum nobiscum consonare. ceterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare hominem a Deo, ut primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, et ante ortum nihil fuisse: sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? porro difficilius est id, quod non sit, incipere,

quam id quod fuerit iterare. tu perire et Deo credis, si quid oculis nostris habetibus subtrahitur? corpus omne, siue arescit in pulverem, siue in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis; sed Deo elementorum custodi, reservatur. nec ut creditis, ullum damnum sepulturae timemus, sed veterem, et meliorem consuetudinem humandi frequentamus. vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. sol demergit, et nascitur; astra labuntur, et redeunt; flores occidunt, et reviviscunt; post senium arbuta frondescunt; femina non nisi corrupta revirescunt. ita corpus in seculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. quid festinas ut cru-

da adhuc hieme reviviscat et redeat? exspectandum nobis etiam corporis ver est. nec ignoro plerosque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: malunt enim extinguī penitus, quam ad supplicia reparari. quorum error augetur, et in seculo libertate remissa, et Dei patientia maxima, cujus quanto iudicium tardum, tanto magis iustum est. et tamen admonentur homines doctissimorum libris, et carminibus poetarum; illius ignei fluminis, et de Stygia palude saepius ambientis ardoris, quae cruciatibus aeternis praeparata, et daemonum indiciis, et de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. et ideo apud eos etiam ipse rex Jupiter per torrentes ripas, et atram voraginem jurat religiose. destinata enim sibi

cum suis cultoribus poenam praescius perhorrescit. nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. illic sapiens ignis membra urit et reficit, carpit et nutrit: sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt: sicut ignes Aetnae, et Vesuvii, et ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita poenale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, ut injustos, nisi profanos, nemo deliberat: cum parentem omnium, et omnium dominum non minoris sceleris sit ignorare, quam laedere. et quamquam imperitia Dei sufficiat ad poenam, ita ut notitia profit ad veniam; tamen si vobiscum Christiani comparemur, quamvis in non-

nullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores deprehendemur. vos enim adulteria prohibetis, et facitis; nos uxoribus nostris solummodo viri nascimur. vos scelera admissa punitis; apud nos et cogitare peccare est: vos conscios timetis; nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non possumus. denique de vestro numero carcer exaestuatur: Christianus ibi nullus, nisi aut reus suae religionis, aut profugus. nec de fato quisquam aut solatium captet, aut excuset; eventum sit sortis Fortunae, mens tamen libera est: et ideo actus hominis, non dignitas judicatur. quid enim aliud est fatum, quam quod de unoquoque nostrum Deus fatus est? qui, cum possit praescire materiam, pro meritis et qualitatibus singulorum etiam fata deter-

minat. ita in nobis non genitura ple-
 titur, sed ingenii natura punitur. ac
 de fato satis, vel si pauca pro tempo-
 re, disputaturi alias et uberius et ple-
 nius. ceterum, quod plerique paupe-
 res dicimur, non est infamia nostra,
 sed gloria. animus enim, ut luxu sol-
 vitur, ita frugalitate firmatur. et tamen
 quis potest pauper esse, qui non eget?
 qui non inhiat alieno? qui Deo dives
 est? magis pauper ille est, qui, cum
 multa habeat, plura desiderat. dicam
 tandem quemadmodum sentio: nemo
 tamen pauper potest esse, quam natus
 est. aves sine patrimonio vivunt, et in
 diem pecua pascuntur: et haec nobis
 tamen nata sunt: quae omnia, si non
 concupiscimus, possidemus. igitur ut
 qui viam terit eo felicior, quo levior
 incedit: ita beatior in hoc itinere vi-

vendi, qui paupertate se subleuat, non sub divitiarum onere suspirat. et tamen facultates, si utiles putaremus, a Deo posceremus. utique indulgere possit aliquantum, cujus est totum. sed nos contemnere malumus opes, quam continere. innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quam prodigos. et quod corporis humana vitia sentimus et patimur, non est poena, militia est. fortitudo enim infirmitatibus roboratur, et calamitas saepius disciplina virtutis est: vires denique et mentis, et corporis sine laboris exercitatione torpescunt. omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum praedicatis, aerumnis suis inclyti floruerunt. itaque et nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit; cum sit et omnium rec-

tor, et amator suorum: sed in adversis unumquemque explorat et examinat; ingenium singulorum periculis pensitat; usque ad extremam mortem voluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. quam pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore concreditur, cum adversum minas, et supplicia, et tormenta componitur? cum strepitum mortis et horrorem carnificis irridens insultat? cum libertatem suam adversus reges et principes erigit? soli Deo, cujus est, cedit? cum triumphator et victor, ipsi qui adversum se sententiam dixit, insultat? vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum provocet? nemo

enim praemium percipit ante experimentum: et imperator tamen, quod non habet, non dat: non potest propagare vitam, potest honestare militiam. at enim Dei miles nec in dolore deferitur; nec morte finitur. sic Christianus miser videri potest, non potest inveniri. vos ipsi calamitosos viros fertis ad coelum, Mucium Scaevolam, qui cum errasset in regem, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. et quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus uri, cremari, sine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti praesertim haberent in sua potestate? viros cum Mucio, vel cum Aquilio, aut Regulo comparo? pueri et mulierculae nostrae cruces et tormenta, feras, et omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt. nec

intelligitis ô miseri, neminem esse, qui aut sine ratione velit poenam subire, aut tormenta sine Deo possit sustinere. nisi forte vos decipit, quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreat, polleant potestatibus. miseri! in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. hi enim ut victimae ad supplicium saginantur, ut hostiae ad poenam coronantur. in hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut ingenium eorum perditae mentes licentia potestatis libere nundinentur. absque enim notitia Dei, quae potest esse solida felicitas? cum mors sit: somnio similis: antequam tenetur, elabitur. rex es? tam times, quam timeris: et quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. dives es? sed fortunae male creditur, et

magno viatico breve vitae iter non instruitur: sed oneratur. fascibus et purpuris gloriaris? vanus error hominis et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere. nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur. nos igitur qui moribus et pudore censemur, merito malis voluptatibus et pompis vestris et spectaculis abstinemus, quorum et de sacris originem novimus, et noxia blandimenta damnamus. nam in ludis Currulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam. in gladiatoriiis, homicidii disciplinam? in scenicis etiam non minor furor; turpitudine prolixior. nunc enim mimus vel exponit adulteria: vel monstrat: nunc enervis histrio amorem dum fingit, infligit. i-

dem deos vestros, induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. idem simulatis doloribus lacrymas vestras vanis gestibus et nutibus provocat. sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis. quod vero sacrificiorum reliquias, et pocula delibata contemnimus: non confessio timoris est, sed verae libertatis assertio. nam etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis existimet aut daemoniis, quibus libatum est, cedere, aut nostrae religionis pudere. quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus et rosam veris et lilium et quidquid aliud in floribus blandi coloris et odoris est? his enim et sparsis utimur mollibus ac solutis, et fertis colla complectimur. sane quod

caput non coronamus, ignoscite. auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillisve solemus haurire. nec mortuos coronamus. ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non sentienti faciem, aut non sentienti coronam: cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. at enim nos exequias adornamus eadem tranquillitate qua vivimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed a Deo aeternis floribus vividam sustinemus, qui et, modesti Dei nostri liberalitate, securi spe futurae felicitatis, fide praesentis ejus majestatis animamur. sic et beati resurgimus, et futuri contemplatione jam vivimus. proinde Socrates scurra Atticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi daemonis gloriosus:

Arcefilas quoque, et Carneades, et Pyrrho, et omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores et adulteros novimus et tyrannos, et semper adversus sua vitia facundos. nos non habitu sapientiam, sed mente praeferimus: non eloquimur magna, sed vivimus: gloriamur nos confectos, quod illi summa intentione quaesiverunt, nec invenire poterunt. quid ingrati sumus? quid nobis invidemus, si veritas divinitatis nostri temporis aetate maturuit? fruamur bono nostro, et recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reservetur. cum Octavius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intentos vultus te-

nebamus : et quod ad me est, magnitudine admirationis evanui, quod ea, quae facilius est sentire, quam dicere, et argumentis, et exemplis, et lectionum auctoritatibus adornasset, et quod malevolos iisdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset : ostendisset etiam veritatem non tantummodo facilem ; sed et favorabilem. Dum istaec igitur apud me tacitus evolvo, Caecilius erupit : Ego Octavio meo plurimum quantum, sed et mihi, gratulor, nec exspecto sententiam : Vicimus, et ita, ut improbus, usurpo victoriam : nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. itaque quod pertineat ad summam quaestionis, et de providentia fateor, et Deo cedo, et de sectae jam nostrae sinceritate consentio. etiam nunc tamen aliqua confubsidunt non

obstrepentia veritati, sed perfectae institutioni necessaria, de quibus crastino (quod jam sol occasui declivis est) ut de toto congruentius, promptius requiremus. at ego, inquam, prolixius, omnium nostrum vice gaudeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta sit. nec tamen possum meritum ejus verborum laudibus repensare: testimonium et hominis et unius infirmum est: habet Dei munus eximium, a quo et inspiratus oravit, et obtinuit adjutus. Post haec lacti, hilaresque discessimus: Caecilius quod crediderit: Octavius gaudere quod vicerit: ego et quod hic crediderit, et hic vicerit.

F I N I S.

INDEX

RERUM MEMORABILIUM

QUAE IN

M. MINUCHII FELICIS

OCTAVIO

CONTINENTUR.

Numerus prior paginam, posterior lineam indicat.

A.

- A**CCA Larentia 70. 12.
Admetus herus Apollonis 60. 3.
Aegypti portentosa numina 71. 2. sacra Romam traducta 56. 16. fertilitas a Nilo 43. 14.
Aegyptiorum incestum 88. 3. aer deus Anaximeni 48. 18.
Aesculapius barbatus 57. 17. Epidaurius 14. 5. fulminatur 58. 18.
Aetnae ignis 100. 6.
Allia nomen infaustum 16. ult.
Amalthea capella 57. 1.
Ammon Jupiter cornutus 58. 10.
Amphiarus vates 73. 2.
ancilia scuta 66. 13.
antiquitas fabulosa 17. 11. et 53. 1.
Apis bos, numen 81. 18.
Apollo Delphicus 55. 2. imberbis 57. 16. pastor 69. 3.
Aquilus innocens supplicio adfectus 105. 16.
arae nullae Christianis 23. 18.
Arvales fratres 71. ult.
asini caput an cultum 81. 8.

H

INDEX

Astarte dea Sythorum 14. 16.
 asylum Romuli 68. 4.
 athei cognomen 18. 16.
 atomorum inventor 49. 14.
 auspicia non impune contemta 16. penult.

B.

Bellonae cruenta sacra 86. ult.
 Belus *deus* Chaldaeorum 14. 6.
 Briareus Jovis liberator 59. 16.
 Britannia sole deficiens 43. 12.
 Buisiris tyrannus 86. 10.

C.

Caesar felix spretis auguriis 72. 17.
 calamitas disciplina virtutis 103. 13.
 Calvi *sacerdotes* 56. 5.
 Camillus exsul 13. 2.
 Cannensis clades 72. 16.
 canis ad candelabrum 23. 1.
 cantabra, *vexilla* 84. 15.
 capella Jovis nutrix 57. 1.
 Capitolium obsessum 14. 16.
 castitas Christianorum 88. 18. &c.
 Castores *Castor*, *Pollux* 58. 17. visi 77. 13. equestres fratres 16. 7.
 Castoris et Pollucis alterna mors 58. 17.
 Catilinae poculum 86. ult.
 Centauri 53. 12.
 ceparum divinitas Aegyptia 81. 18. &c.
 Ceres Eleusina 14. 4. et 55. 3. ejus faces 56. 16. serpentes *ibid.*
 Chimaera multiformis 53. 10.
 Christi supplicium 21. 16.
 Christiana sacra per orbem diffusa 20. 13. et 93. penult.
 Christianorum multitudo 20. 11. et 93. penult.
 Claudius auspicia sprexit 17. 1. et 72. 8.

R E R U M.

Cloacina diva 70. 7.
Clodius auspiciorum contemtor 17. 1. et 72. 8.
comoediae corrumpunt 107. 16. &c.
Confus deus 70. 6.
convivium incestum 22. 13. &c. et 87. 11. &c.
corona capitis abstinebant Christiani 29. 17.
coronae sepulcrorum 29. penult.
coronare sacra 67. 1.
coronatae victimae 106. 8.
coronati lapides 4. 15.—17.
coronatio mortuorum 109. 4. &c.
Corybantum cymbala 57. 2.
Crassus a Parthis caesus 17. 7.
Creta patria Jovis 60. 9.
cruces paganis variae 84. 12.
crux an adorata? 21. ult.
Curtius lacus 16. 15.
curules ludi 107. 14.
Cybeles sacra 67. 4. eorum origo 57. sacerdotes se vul-
 nerant 57. 11.
Cynocephalus 56. 4.

D.

Decii devoti 16. 14.
Dei vocabulum 46. 9.
Delphicus Apollo 55. 2.
Deus inaeestimabilis 45. 16. incomprehensibilis 45. 15.
 invisibilis 45. 14. nomen suum 46. 6.
Diana alte succincta 58. 4. venatrix 58. 5. Ephesia, ibi-
 dem. Taurica 14. 7. et 71. 1.
Diana Trivia 58. 6. triceps 58. 7.
Dictaeus Jupiter 55. 2.
Dii hospites 15. 4.
Dionysius tyrannus 12. ult.
dirarum imprecationes 17. 6.
divinum quid? 63. 9.
dubitatio philosophorum 31. 6.

INDEX

Dyndimena Cybele 57. 4.

E.

Eleusina Ceres 55. 3.

Eleusinia sacra 56. 16.

Eleusinii Cererem colunt 14. 4.

Epidaurus urbs 14. 5.

Epona stabulorum dea 81. 12.

equi suis hominibus implexi 53. 12.

Erigone suspensa 58. 16.

Euphrates colit Mesopotamiam 43. 15.

expositio infantum 85. 16.

F.

Fabellis delectata antiquitas 53. 12.

fabulosa antiquitas 17. 11.

fana non omnibus patent 66. 15. &c.

fanis tributa sanctitas 15. 12.

factum quid? 161. 16.

Febris dedicata 70. 10.

feriae judicariae 3. ult.

Flaminius auguria spreuit 17. 4.

Flora dedicata 70. 13.

formulae vulgi de Deo uno 46. 16. &c.

fortuna lubricis casibus dominatur 13. 8.

fratrum appellatio 90. 8.

G.

Galli Cybeles sacerdotes 57. 10. &c.

Gallus et Galla vivi sepulti 86. 14.

Ganymedes 60. 14.

per Genium jurare 84. 10.

H.

Hercules crematur. 58. ult. stercore egerens 68. 2.

Hiero tyrannus 31. 12.

R E R U M

Homerus praecellens, inclutus 59. 7. proscriptus a Pla-
tone 59. 9.
homicidia nec videre fas Christianis 87. 7.
hospites dñi, *peregrini* 15. 4.
Hostanes magus 75. 2.
humanae victimae 86. 12.
hydra renascens 53. 11.

I.

Janiculum 61. penult.
Januarius Octavius 35. 9.
Janus bifrons 58. 2. Rex Italiae 61. penult. susceptor
Saturni 61. 12.
Idaea mater 16. 5. et 71. 2.
ignis sapiens 100. 3.
ignoti dñi 15. 6. eorum arae 15. 5.
immortalitas animae a philosophis adserta 96. ult. &c.
incendium mundi 25. 6. &c. et 95. 12. &c.
incesta gentium 88. 1. &c.
incestum convivium 22. 13. &c. ejus refutatio 79. 9. et
87. 11.
Indus fl. serit et rigat 43. 15.
infans farre contactus 22. 2.
infanticidium Christianis objectum 22. 4. &c. ejus refu-
tatio 79. 7. &c.
initiatio tirunculorum 22. 1.
Joves plures 58. 14.
Jovis antrum 62. 10. sepulcrum 62. 11. gens 55. 17.
partus 51. 10.
Isidis sacra 56. 4. &c. lustrum 55. 18. filius perditus et in-
ventus 56. 4.—8.
Isis Pharia 55. 3.
Juba Mauris deus 62. penult.
Judaeorum unus Deus 24. 7. an captivus? 24. 12.
Juno Argiva 70. ult. Poëna 71. 1. Samia 70. ult. aer 50.
18. effoeta 63. 13.
Junius contemptor aspiciorum 17. 1.

I N D E X

Jupiter Cretae rex 62. 8. sepultus 62. 11. coelum 50. 18.
 Capitolinus 58. 11. Feretrius 58. 13. Latiaris 58. 12.
 imberbis 58. 9. vincendus 59. 15.
 Jupiter flevit sanguine 59. penult. senuit 63. 12.
 jus jurandum per Stygem 99. 17. &c.

L.

Laomedon Rex 60. 4.
 lapides coronati 4. 15. -17. effigati 16. uncti, ibidem.
 Larentia Acca 70. 12.
 Latiaris Jupiter 86. 16. homicidio colitur, ibidem.
 Latium unde dictum 61. 16.
 Iudi curules, *circenses* 107. 13. gladiatorii 107. 15. scenici
 107. 16.
 Iudorum repetitio ex somnio 77. 12.
 Lunae vices et munus 40. 14.
 Luperci 66. 12.
 Iustus testarum 6. 5.

M.

Magorum praestigiae 74. penult.
 Mancinus sub jugum missus 72. 13.
 maris tepor 43. 13.
 Mars Thracius 70. penult. victus 59. 14. vulneratus, ibid.
 Martis et Veneris adulterium 60. 13.
 Mater deum 14. 5. Idaea 16. 5. et 71. 2.
 Mauri suos reges pro diis colunt 62. ult.
 medius locus honoratior 8. 1.
 in mendaciis fides facilis 53. 7.
 mendicantes dii 66. 14.
 Mercurius alatis pedibus 58. 1. Gallorum 14. 7.
 Mesopotamiam colit Euphrates 43. 15.
 Metempsychosis 97. 3.
 Minerva caecis oculis 57. ult. ejus ortus 51. 11.
 Minucius paganus olim 2. 7. et 8. 10.
 Mucius Scaevola 105. 9.
 mulieres sexus sui facilitate labentes 19. 14.

R E R U M.

multitudo furentium defensio communis furoris 67. 14.

N.

Natales deorum 17. 8. et 54. ult.

Natalis Caecilii 35. 15.

naves subductae extra usum 6. 1.

Neptunus glaucus 57. penult. mare 50. penult. muri
structor mercenarius 60. 4.

Nilus Aegyptum rigat 43. 14.

nocturna sacra Christianorum 21. 14.

nummos signare Saturnus docuit 61. 15.

O.

Obscena Christianis objecta 21. 11. &c.

obscenitas in delubris 71. 12. in aediuorum cellis, 71. 15.

Oetaei ignes 58. ult.

oracula falsis involuta 76. 12.

oraculorum defectus 73. 10.

oraculum *φιλιππίου*; 73. 13. de Pyrrho cujus fidei 73. 6.

osculum simulacris dare 4. 10.

Osiris, *deus Aegyptius* 55. ult.

Ostia oppid. 3. 15.

P.

Pallor *numen* 70. 9.

palmulae navium 85. 2.

Pan ungulatis pedibus 58. 1.

Paullus ad Cannas 72. 15.

Pavor *numen* 70. 8.

paupertas gloria Christianorum 102. 5. &c.

Persarum incestus 88. 1. principatus de hinnitu equorum
44. 15. reges 71. penult.

Perfaeus philosophus. 55. 7.

Perfes rex victus 16. 11.

Phalaris tyrannus 12. ult.

Pharia Isis 55. 3.

φιλιππίου 73. 13.

I N D E X

philosophi fuere Christiani 52. 18.
philosophorum unus Deus 52. 15.
physiologica deorum interpretatio 48. 10. &c.
Picumus deus 70. 6.
Picus deus 70. 5.
pileati sacerdotes 66. 13.
Pilumnus deus 70. 6.
Plato Deum inveniri negat 75. 9.
Poetae nocent 59. 4.
pompa renuntiarunt Christiani 29. 13.
Pompeii et Caesaris bellum 72. 17.
populares dii 49. 10.
Proculus pejerans 62. 18.
Protesilai fors 27. penult.
providentia negatur 11. 8. &c. defenditur 39. ult. &c.
prudentia confessae imperitiae 31. 2.
pulli auspiorum 72. 2. edaces 72. 15.
de Pyrrho oraculum 73. 6.
Pythagorae de Deo opinio 49. 4. metempsychosis 97. 1.
Pythia *φειππιζα* 73. 13.

Q.

Quod supra nos, nihil ad nos 30. 15.

R.

Regni societas intuta 44. 13.
Regulus Attilius 72. 11.
resurrectio irrita 25. 15. &c. ejus similia 98. 3. &c.
Romae initia injusta 68. 2. &c.
Romani universa colunt 15. 7.
Rutilius exemplum innocentis supplicii 13. 1.

S.

Sabinarum raptus 68. 10.
Salii sacerdotes 72. 1.
sanguine hominis comitalem morbum sanare 87. 2.
Saturnia urbs 61. 18.

R E R U M.

- Saturnus homo 62. 1. Creta profugus 61. 10. ab Jano
 susceptus 61. 12. litteras tradidit 61. 14. compeditus
 58. 2.
 Scaevola *Mucius* 105. 9.
 Scholarum corruptrices fabulae 59. 1. &c.
 Scylla multiplex 53. 10.
 Sepulcra deorum 54. *ult.*
 Sepulti vivi 86. 14.
 Sepultura christianorum 26. 4. &c. antiquissima, inhuma-
 tio 98. 8. &c.
 Serapis 55. *pen.* et 77. *ult.*
 Serapidis statua 4. 8.
 fertorum usus 108. *ult.*
 Simonidis cunctatio in responsione de Deo 31. 8. &c.
 simulacrum Dei homo 90. 17.
 solistimum tripudium 72. 10.
 societas regni intuta 44. 13.
 Socrates princeps sapientiae 30. 11. scurra Atticus 109.
 18. veneno sublatus 13. 2.
 Socratis apophthegma 30. 15. daemonium 74. 12.
 spectacula Christiani horrebant 29. 12. per Stygem ju-
 rant dii 99. 17. &c.
 Styx novies ambiens 99. 13.

T.

- Tatiush dedicator Cloacinae 70. 7.
 Taurii, pop. 14. 7.
 Taurica Diana 14. 7. et 71. 1.
 templa de manubiis 69. 6. non omnibus patebant 66.
 17. nulla Christianis erant 23. *penult.*
 templum Dei totus mundus 90. *pen.* mens hominis 91. 3.
 testarum lusus 6. 5.
 Thebanorum par mortuum 44. 17.
 Tiberinus deus 70. 6.
 Tiresias vates caecus 73. 5.
 Thrasimene lacus 17. 3.
 tripudium solistimum 72. 10.

I

INDEX

Trivia Diana 58. 6. triceps 58. 7. πολύχειρ, *ibid.*
Troicum bellum 59. 11.

V

Venus vulnerata 59. 14.
Veneris cestum 60. 13.
veritas obvia requirentibus 61. 3. plerumque obscura 34.
9.
vernaculi Romanorum dii 70. 4.
Vesta 71. 8.
Vestales impudicae 71. 6.
Vesuvii ignis 100. 5.
victimae humanae 86. 12.
vindemia feriata 3. *penult.*
Virgo inter astra 58. 17.
uncti lapides 4. 16.
unguenta funerum 29. *penult.*
unitatis Dei confessio vulgaris 46. 16. confessio philoso-
phica 48. 2. &c.
unitatis Dei similia 45. 3. &c.
Vulcanus claudus 57. 16. faber. 60. 6.
Vulcanus ignis 50. *penult.* princeps deorum. 55. 16.

FINIS.

Books printed and sold by ROBERT
and ANDREW FOULIS.

In pure Greek, on fine writing paper, in quarto.

Homeri Ilias, 2 vols
Æschylus
Sophocles

With Latin translations in quarto,
Æschylus, 2 vols
Demetrius Phalereus de elocutione

In pocket volumes the following,
Homeri Ilias, 2 vols
Hippocratis Aphorismi
Xenophontis de Agefilao rege oratio
Pindari opera
Anacreon
Æschylus, 2 vols
Sophocles, 2 vols
Aristotelis poetica
Demetrius Phalereus
Xenophontis Hiero
Theophrasti characteres
Epictetus
M. Antoninus
Aristotelis de mundo
Cebetis tabula cum notulis
Lucretius
Ciceronis opera omnia, 20 vols
Horatius, editio altera
Terentius

- Phaedrus**
Philosophiae moralis institutio compendiaria, auctore Fr. Hutcheson, editio 2da auctior
- Cornelii Nepotis vitae excellentium imperatorum**;
 of the same size of page and type, with Cicero's works
- Professor Hutcheson's introduction to moral philosophy**, translated from the Latin
- An essay on the composition and manner of writing of the ancients**, particularly Plato, by J. Geddes Advocate
- The meditations of Marcus Aurelius Antoninus**, newly translated from the Greek, with notes, and a life of the author, 2d edition 2 vols
- Professor Leechman's sermon on prayer**, 4th edition
 —Sermon on the temper, character, and duty of a Minister, 5th edition
- Sir J. Davies on the immortality of the soul**
- The Earl of Shaftesbury's characteristicks and letters**, 4 vols
- Dr. Henry More's dialogues on the attributes and providence of God**
- Sir T. More's Utopia**, translated by Bishop Burnet, Milton's *Paradise regain'd*, and miscellany poems, Ramsay's *Gentle Shepherd*, with the songs
- Xenophon's Hiero**, translated from the Greek
- De optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia**, libri II. Auctore T. Moro, Angliae cancellario
- C. Julii Caesaris commentarii**, of the same size of type and page with Cicero
- Just published,
- Proposals for printing by subscription, the whole works of Plato.**

